

**XIII. ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ KAZILARI
VE SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

14-16 Ekim 2009

**PROCEEDINGS OF THE XIIIth SYMPOSIUM
OF MEDIEVAL AND TURKISH PERIOD
EXCAVATIONS AND
ART HISTORICAL RESEARCHES**

14-16 October 2009

AYRIBASIM / OFFPRINT

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Kadir PEKTAŞ

Saim CİRTİL

Selda ÖZGÜN CİRTİL

Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN

Hicran ÖZDEMİR

Erbil AKTUĞ

Ramazan UYKUR

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SANAT TARİHİ BÖLÜMÜ

XIII. ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ KAZILARI
VE SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
14-16 Ekim 2009

PROCEEDINGS OF THE XIIIth SYMPOSIUM
OF MEDIEVAL AND TURKISH PERIOD
EXCAVATIONS AND
ART HISTORICAL RESEARCHES
14-16 October 2009

Yayına Hazırlayanlar / Editors
Prof. Dr. Kadir Pektaş
Yrd. Doç. Dr. Saim Cirtil
Dr. Selda Özgün Cirtil
Öğr. Gör. Gökçen Kurtuluş Öztaşkin
Araş. Gör. Hicran Özdemir
Araş. Gör. Erbil Aktuğ
Uzm. Ramazan Uykur

Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

© Copyright 2010, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

ISBN 978-605-5607-42-5

Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü Yayınları No: 1

Baskı / Printed by
BİLTUR Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.
Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1. Cadde No. 16
Ümraniye - İstanbul/Türkiye
Tel: +90 (216) 444 44 03 Fax: +90 (216) 327 15 44
www.bilnet.net.tr
Sertifika no: 15690

Yapım ve Dağıtım / Production and Distribution
Zero Prodüksiyon Kitap-Yayın-Dağıtım Ltd. Şti.
Abdullah Sokak, No: 17, Taksim, 34433 İstanbul
Tel: +90 (212) 244 7521 Fax: +90 (212) 244 3209
E.posta: info@zerobooksonline.com
www.zerobooksonline.com
www.egeyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Kadir Pektaş'ın Konuşması	ix
Prof. Dr. Celal Şimşek'in Konuşması	xi
Prof. Dr. Halil Kumsar'ın Konuşması	xiii
Göynük Meryem Kadın Çeşmesi ve Bekâr (Girçık=Çıkçık=Gusülhane) Hamamı <i>Hakkı Acun</i>	1
Morava Okulu/Ekolü (14.-15. yy Sırbistan) <i>Su Sultan Akülker</i>	11
Eskişehir, Başara Köyü Kazılarında Bulunan Bizans Dönemi Kiliseleri <i>A. Oğuz Alp</i>	21
Kapadokya Bölgesi Soğanlıdere Vadisi'ndeki Karabaş, Canavar ve Geyikli Kilise Duvar Resimleri ve Skepides Ailesi <i>Feride İmrana Altun</i>	31
Eski Ahlat Şehri Kazısı 2006-2007 Yıllarına Ait Sırsız Seramik Tipolojisi <i>Göknil Arda</i>	41
Başur Höyük Kazısı Lüle Buluntuları <i>Gökben Ayhan</i>	49
İstanbul'dan Musluklu Taş Tekneler <i>H. Örcün Barışta</i>	59
Öresun (Tepesi Delik) Hanı'nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları <i>Ali Baş</i>	69
Bitlis Kalesi Kazısı Sırlı Seramikleri Üzerine Bir Değerlendirme <i>Gülsen Baş</i>	83
Denizli / Honaz'daki Tarihi Kalıntılar Üzerine Birkaç Söz <i>Ahmet Ali Bayhan</i>	93
İstanbul - Heybeliada'daki Mekteb-i Bahriye-i Şâhane Kışlası'nın İnşaat Aşamaları Üzerine Bazı Gözlemler <i>Z. Kenan Bilici</i>	105
Ahlat Underground Settlements Research Project 2007-2008-2009 <i>Roberto Bixio – Andrea De Pascale with the collaboration of Andrea Bixio – Elisa Leger – Alessandro Maifredi – Mauro Traverso – İrem Yalçın</i>	123
Edirne'de Bulgar - Ortodoks Kiliseleri <i>Yılmaz Büktel</i>	131
Ayasuluk'ta Yeni Bulunan Kale Köşkü ve Hamamı <i>Mustafa Büyükkolancı</i>	143

Türk Türbe Mimarisinde Ender Bir Örnek: “Milas Ortaköy’de İkiz Türbe” <i>Ersel Çağlıtütüncigil</i>	155
14. Yüzyıldan Üç Ahşap Minber / Birkaç Soru, Birkaç Cevap <i>Nusret Çam</i>	165
Gereme Panagia Kilisesi (2005 Yılı Kazı Sonuçları) <i>Nilay Çorağan Karakaya</i>	175
2008 Dönemi Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan İnsan ve Hayvan Figürlü Keramik Kaplar Üzerine Değerlendirmeler <i>Yaşar Çoruhlu</i>	185
Alaşehir Kurşunlu Han Kazı ve Temizlik Çalışmaları <i>Ertan Daş</i>	197
Balat İlyas Bey Külliyesi 2008 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışmaları <i>Yekta Demiralp - Şakir Çakmak</i>	213
Teke Yöresi Sarnıçları <i>A. Şevki Duymaz</i>	225
Yeşilbağcılar (Gibye) Evleri <i>Mustafa Ekmekçi - Sertan Atasoy</i>	235
2008 Alara Kazısı <i>Osman Eravşar</i>	245
Urfa Türk İslam Mimarisinde Ejder Figürünün Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme <i>Süreyya Eroğlu</i>	253
Bilecik-Osmaneli’de Bir Osmanlı Dönemi Rum Kilisesi: Hagios Georgios <i>Seçkin Evcim</i>	259
Seyitgazi - Doğançayır Beldesinde Bulunan Melekgazi Zaviyesi <i>Ali Gerengi</i>	269
Tamarra de Lempicka ve Hale Asaf / Art-Deco’nun Işığı ve Özü <i>Kıymet Giray</i>	281
Balat İlyas Bey Külliyesi Kazısında Ortaya Çıkarılan Seramiklerin Değerlendirilmesi (2007-2008) <i>Sevinç Gök Gürhan</i>	291
Hierapolis Martyriumu / Arkeolojik ve Mimari Analiz <i>Güven Gümgüm</i>	307
Kemah Çevresinden Birkaç Urartu Kalıntısı <i>Hamza Gündoğdu</i>	317
Kitabelere Taşınan İmgeler: Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Beyliği Örnekleri <i>Sema Gündüz</i>	325
Yumuktepe Pişmiş Toprak Kandilleri <i>Eda Güngör - Gülgün Köroğlu - Ergün Laflı</i>	333
Bulgaristan’da Az Bilinen Bir Osmanlı Eseri: Hasköy Hamamı <i>Bahriye Güray</i>	343
Bandırma Eski İskele / Belediye Eski Binasının Mimari ve Fonksiyonel Özellikleri <i>Şennur Kaya – Akın Tuncer</i>	351

Ankara Saraç Sinan Camisi 2008 Yılı Restorasyonu <i>Ali Kılıç</i>	359
Orta Asya Türk Zaman/Mekan Algısının Zara Halılarına Uzanan Yansımaları <i>Sibel Kılıç</i>	371
The Külliye of Gazi Turhan Bey in the Village of Kırkkavak, District of Uzunköprü Research and Resurrection of a Disappeared Early-Ottoman Building Complex <i>Machiel Kiel</i>	381
Amorium'da Bulunan Yeni Veriler Işığında Bizans Dünyası'nda Şarap Üretimi <i>Oğuz Koçyiğit</i>	393
Bitlis Kalesi Yapıtaşlarının Jeolojik Özellikleri ve Mühendislik Problemleri <i>Tamer Koralay – Mehmet Özkul – Halil Kumsar – Kadir Pektaş</i>	403
Yumuktepe Höyüğü Kazılarında Ortaçağ Takıları <i>Gülgün Köroğlu</i>	417
Hadrianoupolis ve Çevresinden Geç Ortaçağ Sırlı Seramik Örnekleri <i>Ergün Laflı – Gülseren Kan Şahin</i>	427
Kuşadası - Kadıkalesi / Anaia Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları <i>Zeynep Mercangöz – Filiz İnanan</i>	433
Panaztepe Bizans Dönemi Sırsız Seramikleri <i>Sinan Mimaroglu</i>	443
Amasya-Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2009 Yılı İlk Sonuçları <i>E. Emine Naza-Dönmez</i>	453
Kastamonu-Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Kalem İşi Bezemeleri ve Osmanlı Bezeme Sanatına Etkileri <i>Candan Nemlioğlu</i>	463
Tatların Yeraltı Şehri <i>Demet Okuyucu</i>	473
Akdenizle Kucaklaşan Osmanlı Seramikleri ve Günümüze Ulaşan Yansımaları <i>Gönül Öney</i>	479
Eyüp'te Bir Grup Çarduvar (Açık) Türbe Hakkında Notlar <i>Hakkı Önkal</i>	481
Denizli Arkeoloji Müzesi'nde Yer Alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup <i>Hicran Özdemir – Gökçen K. Öztaşkın</i>	489
Marmaray-Metro İnşaatı Sirkeci Kurtarma Kazılarında Bulunan Osmanlı Camları <i>Üzlifat Özgümüş</i>	501
Yüzyılın Tanığı Afyonkarahisar Lisesi <i>Selda Özgün Cirtil</i>	507
Niğde-Çamardı İlçesi'ndeki Türk Mimari Eserleri <i>Mehmet Özkarcı</i>	517
Eskişehir Karacahisar Kalesi Ortaçağ Seramiklerinden Bir Grup: Yeşil ve Erguvan Lekeli Seramikler <i>Muradiye Öztaşkın</i>	525
Denizli Beyliği ve Sikkeleri Hakkında Bir Araştırma <i>Gündegül Parlar</i>	537

Denizli - İlbadi Mezarlığı'ndaki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mezar Taşları Üzerine <i>Kadir Pektaş</i>	545
Denizli ve İlçelerinin (Buldan, Bekilli, Çal, Tavas Yatağan, Serinhisar, Acıpayam) Kapı Tokmak ve Kapı Halkaları <i>Betül Savcı</i>	553
Bakü - Şirvanşahlar Sarayı'ndaki 'Divanhane' Yapısı Hakkında <i>Yüksel Sayan</i>	561
Anadolu'da Selçuklu Döneminde Niğde ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taçkapılar Üzerine Bazı Düşünceler-I <i>Mustafa Kemal Şahin</i>	569
Sepet Tipi Küpelere Bizans Anadolu'sundan Yeni Bir Yorum: Amorium Sepet Tipi Küpeleri <i>Murat Şen</i>	583
Laodikeia Kuzey Bazilikası (Kilisesi) <i>Celal Şimşek – Bahadır Duman</i>	593
Türk İslam Sanatında Şadırvan Mimarisinin Ortaya Çıkışı Üzerine <i>Şerife Tali</i>	603
Sivas Kangalağası Konağı'nın 19. Yüzyıl Türk Resim Sanatı Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi <i>Gülsen Tezcan</i>	613
Hoşap Kalesi Kazısı - 2008 <i>Mehmet Top</i>	621
Heyet-i Edebiyye'de İki Ressam: Nazmi Ziya ve Çallı İbrahim <i>Elvan Topallı</i>	631
Osmaniye Ortaçağ Seramikleri Ön Değerlendirmesi <i>Füsun Tülek</i>	639
Artuklu Meliki İmâdeddin Ebu Bekr'in Sikkesinde Ejder/Evren İle Mücadele İkonografisi <i>Ramazan Uykur</i>	647
Gelibolu Yarımadası'nda Bir Osmanlı Yerleşimi: Yenişehir (Burhan) <i>Ali Osman Uysal</i>	653
16.-18. Yüzyıllarda Osmanlı Saray Terzileri Teşkilatı <i>Bahattin Yaman</i>	663
Bozcaada Köprülü Mehmet Paşa ve Alaybey Camileri <i>Alptekin Yavaş</i>	671
1855 Depreminden Sonra Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbelerinin Yeniden İnşası <i>Doğan Yavaş</i>	681
Hermann Jansen'in Bazı Anadolu Kentleri İçin Yaptığı Konut Tasarımları ve Denizli Örneği <i>Mehmet Yavuz</i>	693
Tebrik-Nâme-i Millî'ye Göre II. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri II: Tekkeler <i>Nurcan Yazıcı</i>	707
Edirne Dilaverbey Mahallesi Kurtarma Kazılarında Bulunan Erken Osmanlı Seramikleri <i>Gülgün Yılmaz</i>	721

LAODIKEIA KUZEY BAZİLİKASI (KİLİSESİ)

Celal ŞİMŞEK* – Bahadır DUMAN**

Özet

Laodikeia Bazilikal Planlı Kuzey Kilisesi, kentnin Erken Bizans Dönemi'nde dinsel kimliğini ön plana çıkaran yapılardan biridir. Diğer taraftan; yapının devşirme kesme traverten blok duvar örgülü, kırma ahşap çatılı ve kiremit örtülü, dikdörtgen planlı dar narteksli, ortadaki daha üstte olan aydınlatma pencere, daha geniş ve yüksek üç nefli, neflerin sonunda apsisi synthronon ve iki yanında pastoforion odalı olması, Erken Bizans Dönemi'nde (M.S. 6. yy.) bölgede yaygın görülen bir tipi yansıtır. Bu tarihlendirmeyi kazılarda ele geçen damgalı Geç Antik Çağa ait unguentarium parçası da teyit etmektedir. Bronzdan yapılmış, uç kısımları delikli olan iki haç kolu parçaları da kilise ile ilişkilidir. Kazılarda bu alanda ele geçen M.S. 4. yy. sikkeleri, bazilikal kilisenin tarihlenmesine ışık tutacak katmanlardan gelmemiştir. Yapının sade ve tek safhali oluşu, M.S. 494 yılı depremi arkasından yapıldığını ve M.S. 7. yy. başında meydana gelen İmparator Focas (M.S. 602-610) Dönemi depreminde yıkıldığını, kazı verileriyle ortaya koymaktadır. Laodikeia Kuzey Kilisesini diğer benzerlerinden ayıran en önemli özelliği, doğu tarafta dış duvarında iki adet çeşmenin oluşudur.

Anahtar Kelimeler: Frigya, Lykos, Bazilika, Hıristiyanlık, Laodikeia

Abstract

The North Basilica (Church) of Laodiceia ad Lycum

The basilica planned North Church of Laodiceia which was built in Early Byzantine Period is one of the buildings that bring the religious identity of the city to foreground. On the other hand, knit wall with travertine hewn block, wooden gable roof covered with tiles, rectangular planned narrow narthex, in central nave lighting window from above, three naves that are wider and high, ended by synthronon with abscissa and pastoforion rooms on both two sides, with these specifications the North Church of Laodiceia reflect a common type in the region during the Early Byzantine Period (6th c. A.D.).

This dating has been confirmed by a fragment of stamped unguentarium belongs to Late Antique Age which found from the excavations. Coins dated to 4th c. A.D. have not been found from the layers that set light to dating of church. Because of simple plan and single phase of the building, it was constructed after the earthquake in 494 A.D. and collapsed by the earthquake during the period of Emperor Phocas (602-610 A.D.), at the beginning of 7th c. A.D. Also excavation datum manifests the same dating for North Church of Laodiceia. Most important specification of North Church of Laodiceia is the two fountains with niches next to the outer wall on the east side.

Keywords: Phrygia, Lycos, Basilica, Christianity, Laodicea

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Denizli. E.posta: csimsek@pau.edu.tr

** Uzm. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Denizli. E.posta: bduman@pau.edu.tr

Web: www.pamukkale.edu.tr/laodikeia

Phrygia Bölgesi'nin batı ucundaki Laodikeia, Denizli İlinin 6km kuzeydoğusunda ve İl merkezine bağlı Eskişehir, Goncalı, Bozburun Mahallesi sınırları içinde kalmaktadır¹. Lykos (Çürüksu) Vadisi'nin bu önemli kenti, Seleukoslar Kralı II. Antiochos Theos (M.Ö. 261-246) tarafından eşi Kraliçe Laodike adına, M.Ö. 3. yy.'ın ortalarında (M.Ö. 261-253) kurulmuştur². Antik kaynaklara göre (Plinius, N.H. V. 105; Strabon, XII. 8.16) Hellenistik kent, Diospolis ve Rhoas olarak adlandırılan eski kutsal bir yerleşimin üzerinde yer alır³.

Laodikeia antik kenti; Batı, İç ve Güney Anadolu'yu birbirine bağlayan ana yol kavşağındadır. Kentin en önemli gelirleri arasında ticaret ve özellikle de tekstil ticareti yer alır. Hippodomik planda kurulan antik kentin üç tarafı ırmaklarla çevrilmiştir. Kuzey doğusunda Lykos (Çürüksu), güneydoğusunda Kapros (Başlıçay) ve güneybatı-batısında Asopos (Gümüşçay) ırmakları akar⁴. Antik kent bu ırmakların arasında kalan yüksek bir platform üzerinde kurulmuştur (Res. 1). Her dönemde depremlerle yıkılan kent, İmparator Focas (M.S. 602-610) Zamanı'nda meydana gelen büyük deprem arkasından Denizli-Kaleiçi ve yakınlarındaki Hisarköy, Asartepe gibi suyu bol alanlara taşınmıştır⁵. Bu taşınmadan sonra Laodikeia antik kenti, yakın çevrenin taş ve kireç ocağı olarak kullanılmıştır⁶.

Hıristiyanlığın M.S. 1. yy.'da Aziz Paulos'un Efes'teki vaazları, Lidya ve Troia'daki gezileri sayesinde, bu yeni din paganları ve Yahudileri kendine çekmiştir. M.S. 1. yy.'da Bergama, Efes, Sardes (Salihli), Thyateira (Akhisar), Philadelphia (Alaşehir), Hierapolis (Pamukkale) ve Laodikeia, Hıristiyan Kiliseler unvanı almıştır. Bu onursal bir unvandır. Çünkü Hıristiyanlık Büyük Constantinus (M.S. 306-337) zamanında M.S. 311-312'de serbest bırakılmaya kadar, ilk inananlar evlerde gizli olarak toplantılar yapmışlar ve bu yeni dini yaymışlardır⁷.

¹ Hellenistik Dönem'de birden çok Laodikeia kurulduğundan, kent yanında bulunan ırmakla ayırt edilerek, Laodikeia ad Lycum (Lykos üzerindeki Laodikeia) olarak adlandırılmıştır. Ruge, W., "Laodikeia", RE XII.1, 1924, s. 722; Gagniers, J., "Introduction Historique", Laodicée Du Lycos Le Nymphée, Paris, 1969, s. 1; Traversari, G., "La Situazione Viaria Di Laodicea Alla Luce Degli Itinerari Romani", Laodicea Di Frigia I, Roma, 2000, s. 11; Weber, G., "Die Flüsse Von Laodicea", AM, XXIII, Athens, s. 178-195; Sevin, V., Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, I, Ankara, s. 203.

² Ramsay, W. M., The Cities and Bishoprics of Phrygia, I, Oxford, 1895, s. 32; von Head, B. Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics, 1911 (Reprinted 1977), London, s. 678; von Head, B., Catalogue of The Greek Coins of Phrygia, BMC, London, 1906, lxxiii; Ruge, W., "Laodikeia", RE XII.1, 1924, s. 722; Gagniers, J., "Introduction Historique", Laodicée Du Lycos Le Nymphée, Paris, 1969, s. 1-2; Texier, Ch., Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Cilt II (Çev. Ali Suat), Ankara, 2002, s. 383; Bejor, G., "Per Una Ricerca Di Laodikea Ellenistica", Laodikea Di Frigia, I, Roma, 2000, s. 15-16; Bean, G. E., Turkey Beyond The Maeander, An Archaeological Guide (second edition), London, 1980, s. 213; Magie, D., Roman Rule In Asia Minor to the End of the Third Century After Christ, Vol. I-II, New Jersey, 1950, s. 127, 986-987, (no. 23); Anderson, J. G. C., "A Summer In Phrygia: I", JHS, XVII, London, 1897, s. 409-410; Buckler, W. H. – Calder, W. M., Monuments and Documents from Phrygia and Caria, MAMA VI, Manchester, 1939, x; Belke, K., – Mersich, N., Phrygien Und Pisiden, TIB 7 (Denkschr. ÖAW. phil. hist. Kl.211), Wien, 1990, s. 323.

³ Texier, Ch., a.g.e., s. 383-384; von Head, B., a.g.e., lxxiii; Ruge, W., a.g.e., s. 722; Ramsay, W. M., a.g.e., s. 35; Gagniers, J., a.g.m., s. 1; Belke, K. – Mersich, N., a.g.e., s. 323; Bean, G. E., a.g.e., s. 213. Diospolis, Zeus kenti anlamında olup, kentin baş ve kurucu tanrısı Zeus Laodikeus'dur. Rhoas ise eski bir Anadolu adıdır. Antik kentin batısında Asopos Tepesi'nde yaptığımız kazılar sonunda Geç Kalkolitik (M.Ö. 3500) - Eski Tunç Çağı'na (M.Ö. 3000) kadar inen seramikler, çakmaktaşı ve obsidyen aletler ele geçmiştir. Ayrıca kentin batısında ele geçen siyah astarlı seramikler (M.Ö. 4. yy.) ve Kuzey Nekropolü kazılarında M.Ö. 4. yy.'a kadar inen sikkeler bulmamız, Plinius'un verdiği bu bilgileri doğrulamaktadır.

⁴ Asopos ve Kapros ırmakları, Korucuk Kasabası altında kuzeyde Lykos Irmağı ile birleşmektedir. Daha sonra Lykos Irmağı, batıda Büyük Menderes Irmağı'na katılmaktadır.

⁵ Şimşek, C., "2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 1 (24-28 Mayıs 2004 Konya), Ankara, 2005, s. 310, 312-313; Şimşek, C., "2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1 (30 Mayıs – 3 Haziran 2005 Antalya), Ankara, 2006, s. 420-424, 426; Şimşek, C. – Ceylan, A., "Laodikeia'da Tespit Edilen Bir Deprem ve Diocletianus'a İthaf Edilen Bir Yazıt (Lykos Laodikeia'sı)", Archivum Anatolicum, Anadolu Arşivleri VI/1, Ankara, s. 155; Şimşek, C. – Büyükkolancı, M., "Laodikeia Antik Kenti Su Kaynakları ve Dağıtım Sistemi", Adalya IX, İstanbul, 2006, s. 91.

⁶ Antik kent yapılarının tahribatı M. S. 7. yy.'dan 1990 yılına kadar devam etmiştir.

⁷ Şimşek, C., Laodikeia (Laodikeia ad Lycum), İstanbul, 2007, s. 265; Sperti, L., "Ricognizione Archeologica A Laodikeia di Frigia: 1993-1998", Laodicea Di Frigia I, Roma, 2000, s. 93-97; Gelichi, S. – Negrelli, C., "Ricognizione Del 1999: Laodicea in Eta Tardoantica E Bizantina", Laodicea Di Frigia I, Roma, 2000, s. 133-149.

Laodikeia en gelişmiş zamanını M.S. 1-5. yy. arasında yaşamıştır⁸. Özellikle Erken Bizans Dönemi'nde kentini dini yönü ön plana çıkarmıştır. İncil'de adı geçen Yedi Kilise'den birinin bu kentte yer alması⁹ ve Phrygia Pacatiana'nın yönetim merkezi olması¹⁰ nedeniyle kent, Erken Bizans Dönemi'nde hem dinsel hem de siyasi yönetim merkezi olmuştur¹¹.

Laodikeia'da yürütülen kazı çalışmaları ve yüzey araştırmalarında Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen yedi kilisenin tespit edilmiş olması, yerleşimin Hıristiyanlık Dünyasında kutsal sayılmasıyla ilgilidir¹². Laodikeia antik kentinde tespit edilen kiliseler içinde; Kuzeybatı Bazilikası ve Kuzey Bazilikası üç nefli ve apsisli, Güneybatı Bazilikası tek nef ve apsisli, diğer kiliseler ise oktogonal ve rotunda (dıştan yuvarlak içten dört yönde apsisli) olarak farklı plan tiplerini ortaya koymaktadır¹³. Bunlar içinde Bazilikal planlı Kuzey Kilisesi kentte ilk kazısı yapılan Hıristiyanlık eseridir¹⁴. 2008 yılında başlayan Kuzey Bazilikası (Kilisesi) kazı çalışmalarının amacı; iki tiyatro arasında yer alan ve sadece apsisi algılanan yapının genel planını ortaya çıkarmak, kullanım aşaması ve değişikliklerini tespit etmektir¹⁵.

Yapı konum olarak, Kuzey ve Batı Tiyatroları arasında kalan ve Lykos Ovası'na bakan düzlükte, kente hâkim bir noktada inşa edilmiştir (Res. 2). 2002 yılına kadar alanda yoğun olarak devam eden tarımsal faaliyetler ve bazilikal planlı kilisenin taş ocağı olarak kullanılması nedeniyle, temel duvarları haricinde tüm üst duvarları sökülüştür. Bunun sonucu kalabilen bazı traverten bloklar yapının doğusundaki ve kuzeyindeki yamaca doğru yuvarlanmıştır. 2007 yılı kazı sezonunda kilisenin tabanına ulaşmak için merkez nefin ortasında 2.0x2.0mlik bir sondaj açılmıştır¹⁶. 2008 yılında bu alandaki çalışmalarda yer radarı (GSS) yöntemi kullanılarak kilisenin planı tam olarak ortaya çıkarılmıştır (Res. 7)¹⁷. Doğuda büyük apsis içinde yapı tabanına ilişkin yapılan sondajda, tabanın yüzeye çok yakın olduğu, tüm duvarlarının taşındığı ve tahrip edildiği tespit edilmiştir. Bu nedenle de yer radarı verileri ışığında başlangıçta sadece yapının ana iskeleti olan duvarlarının ortaya çıkarılmasına yönelik çalışma tercih edilmiştir (Res. 3).

Kuzey Bazilikası (Kilisesi) traverten bloklardan dikdörtgen planlı olarak, doğu-batı yönlü, üç nefli inşa edilmiştir (Res. 3, 7-8, 12). Her üç nefin de doğu ucu apsisle kapatılmıştır. Yapı narteks dâhil 26x47.60 m ölçülerinde (asıl mekân 26x40.80 m'dir) olup, apsislere sahip üç nefli bir plan sistemine sahiptir. Yapının duvar kalınlıkları 1.00-1.30 m arasında değişmektedir. Temel duvarlarında düzgün olmayan traverten bloklar, yer yer kırılmış mermer devşirme bloklar ile kireç harç kullanılmıştır.

⁸ Şimşek, C. – Duman, B., "Laodikeia'da Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumları", *Adalya X*, 2007, s. 286.

⁹ Vahiy (Esinleme) 1,11.

¹⁰ Ramsay, W. M., a.g.e., s. 80-83; Robert, L. Et J., *La Carie, Le Plateau De Tabai Et Ses Environs*, Paris, 1954, s. 154-156; Belke, K. – Mersich, N., a.g.e., s. 323-324.

¹¹ Şimşek, C. – Duman, B., "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", *Olba XV*, 2007, s. 75.

¹² Şimşek, C., a.g.e., 2007, s. 267-284.

¹³ Şimşek, C., a.g.e., 2007, s. 267-274, Res. 93a-c, 94a-f, 95ab, 96ab, 97ab; Sperti, L., a.g.m., s. 93-97, Fig. 54-63; Gelichi, S. – Negrelli, C., a.g.m., s. 133-149, Fig. 11-33. Diğer taraftan 2009 yılı kazı çalışmalarında Suriye Caddesi'nin güneyinde, Merkezi Agora'nın doğusunda yapılan yer radarı çalışmalarında üç nefli-apsisli ve avlulu yeni bir kilise yapısı daha tespit edilmiştir.

¹⁴ Şimşek, C., a.g.e., 2007, s. 267-270, Res. 93a-b-c. Ancak Tapınak A kazı çalışmalarında Batı Portik üzerine M.S. 4. yy.'da yapıldığı tespit edilen bir şapel ortaya çıkarılmıştır (Bkz. Şimşek, C., a.g.e., 2007, s. 241-245, Res. 78d, 82a).

¹⁵ Şimşek, C., "2007 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 30. Kazı Sonuçları Toplantısı II (26-30 Mayıs 2008 Ankara Üniversitesi, DTCF), 2009, s. 423-424, Res. 1,12; Şimşek, C., "2008 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 31. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan bildiri (25-29 Mayıs 2009 Pamukkale Üniversitesi- Denizli), baskıda.

¹⁶ Şimşek, C., a.g.e., 2009, s. 423-424, Res. 1, 12.

¹⁷ Laodikeia Antik Kenti'nde yer radarı çalışmaları, kazı heyeti üyesi Prof. Dr. Mehmet Meder tarafından yapılmaktadır.

Kuzey Bazilikasının (Kilisesi) doğu duvarının dış kısmında kullanım amacını tam olarak saptayamadığımız iki adet niş yer almaktadır (gen. 1.80 m, der. 1.20 m). Büyük olasılıkla bu nişler, çeşmeye ait olmalıdır (Res. 4, 8, 12). Nişler merkezi apsisin güney ve kuzey apsilerle kesiştiği noktalara yapının doğu duvarının kuzey ve güneyine simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir.

Kilisede apsilerin bulunduğu ve güney-kuzey yönünde uzanan duvarın orta kısmının aşağıya doğru düşük olması, yine depremle birlikte meydana gelen oturmayla ilişkilidir.

Yapının merkezi apsisinin genişliği 9.75 m'dir. Özellikle bu alanda yapılan çalışmalar ve sondaj sonucunda yapının temelinin 3.30m derinliğe kadar indiği tespit edilmiştir (Res. 4-5). Temelin oturduğu alan kum ve çakıl karışımı bir yapıya sahiptir. Ana apsisin batısında iç mekânda ise kireç harçtan oluşan ve zemin olarak nitelendirilebileceğimiz bir alan ortaya çıkarılmıştır. Zemin çay taşı döşemeli olup, kazılarda ele geçen bazı mermer parçaları, kilise tabanının mermer kaplı olduğunu göstermektedir. Kazı çalışmalarında kilisenin iç mekan duvarlarının freskli ya da mozaik kaplı olduğunu gösteren hiçbir veriye rastlanmamıştır.

Ana apside zemin altında yer alan ve oldukça sağlam kalabilmiş künk sistemi ise kuzeye doğru devam etmekte olup, apsizin kuzeybatı köşesinden bir dirsekle batıya yönlendirilmiştir (Res. 5). Bu künk sisteminin kuzey yönde bir kısmının aşağıya doğru kaymış olması, yapıyı yıkan depremle ilişkili olmalıdır ve aynı çökme apsis duvarında da görülmektedir.

Yapının diğer iki apsisinin genişlikleri güneyde 4.08m, kuzeyde ise 4.10m olarak tespit edilmiştir (Res. 3-4, 8). Bu haliyle ana apsis ve nef, yan nef ve apsisli mekanların yarısı genişliğindedir. Her iki yanda yer alan apside, merkezden kuzey-güney yönlü dik kesen yapı duvarlarına ait temel kalıntıları tespit edilmiştir. Ana apsizin iki yanında yer alan bu apsisli mekânlardan güneydeki *diakonikon* olup, burası kutsal eşyalar ve hazinenin saklandığı bölümdür. Kuzeyde yer alan *prothesis* odası ise ekmek ve şarap başta olmak üzere, ayine hazırlık mekânıdır. Her iki mekân ortak olarak *pastoforion* adını alır.

Kuzey Kilisesi'nin orijinalde var olan dar narteksi içten içe 4.95x24.20 m ölçülerinde olup, alana daha sonraki dönemde yapıldığı anlaşılan ve doğu duvarı narteks ortasına kadar uzanan 9x17.25 m ölçülere sahip mekan, bu bölümü karmaşık bir yapıya sokmuştur (Res. 3, 6, 8). Bu mekân kuzeyde kuzey duvarının devamı şeklinde olup, güneyde daha dar tutularak yapıda asimetric bir durum meydana getirmiştir. Bu mekânın kilisenin yıkılmasından sonra yapıldığı hem duvar izlerinden, hem de narteks içinde yer alan ve in situ bir pithosun ortasından kuzey-güney yönlü uzanan harçlı duvardan anlaşılmaktadır. Çünkü duvar, pithosun ortasından geçerek içini doldurmuştur. Bu pithos yapının ilk evresi ile alakalı ve in situ olup, üst kodu 282.28 m, oturduğu zemin kodu ise 281.30 m'dir. Diğer taraftan bu mekânın batı-doğu doğrultulu duvarları, narteksin kuzey-güney uzantılı dış duvarını bölerek geçmiştir. Ayrıca kilisenin işlevini kaybetmesinden sonra yapılan bu mekânla ilişkili batı duvarının dışında güney-kuzey doğrultulu pişmiş toprak künk sistemi açığa çıkarılmıştır.

Dar dikdörtgen narteksin kuzeybatısında ortaya çıkarılan 3.20x4.0 m ebatlarındaki çay taşı zemin kodunun daha altta olmasından dolayı, kiliseden daha erken bir tarihte yapılan bir yapının zemini olduğu anlaşılmıştır. 281.74 m kodunda bulunan bu döşeme, merkezi apside bulunan döşeme ile farklı kodlara sahip olup, kilise taban döşeme kodu daha yukarıdadır. Ayrıca döşeme tekniğinde de farklılıklar gözlemlenmektedir.

Kuzey Kilisesi'nde neflerin böldüğü iç mekana, apsilerin simetriğinde olan ve yapının doğusunda yer alan üç kapıdan girildiği duvar izlerinden anlaşılmaktadır (Res. 3, 6, 8). Buna göre kuzey giriş 2.50 m, merkezi apsizin simetriğinde yer alan ortadaki ana giriş 3.20 m genişliğindedir. Güney nef girişi ise temelin bu alanda çok tahrip olmasına ve ölçü alınamamasına rağmen, kuzeyle aynı genişlikte olduğu tahmin edilebilir. Yapının yoğun tahribata uğraması nedeniyle narteks girişleri tespit edilememiştir. Buna rağmen ana mekan girişleri göz önüne alındığında, iki yandan ve ortadan narteks girişlerine sahip olduğu düşünülebilir. Narteks kısmında da kapı ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak kalabilen izlerden kapı genişliği tespit edilebilmektedir.

Ana apsiste yapılan sondaj, temelde düzgün olmayan apsis kavisinin üstte kesilmiş traverten bloklarla gönyelendiğini, temel ile üst sıra arasındaki kavis farkıyla ortaya koymuştur (Res. 4). Temellerde çay taşı, kırılmış traverten, yazıtlı-bezemeli mermer parçalar, üstte ise devşirme düzgün kesilmiş traverten bloklar kullanılmıştır.

Kazı çalışmalarında, yapının üst örtüsüyle ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak taşıyıcı duvarlar ile alanda ele geçen çatı kiremitleri göz önüne alındığında, yapının iki yan nefte tek yönlü sundurma, yüksek tutulan aydınlatma pencere ortadaki ana nefte iki yana eğimli ahşap kırma çatılı olduğu anlaşılmaktadır (Res. 9). Sadece duvarlarda ana mekânda güney nefin bulunduğu duvarın iç kısmında bir adet paye çıkıntısı olabilecek bölüm kalabilmiştir.

Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan bulgular, Kuzey Bazilikası'nın (Kilisesinin) M.S. 494 yılı depremi arkasından yapıldığını ve M.S. 7. yy. başında İmparator Focas Dönemi (M.S. 602-610) depreminde yıkıldığını ortaya koymuştur. Bu yıkılışın ardından yapı tamamen fonksiyonunu kaybetmiştir. Depremle yapının yıkılmasından sonra ise narteksin bir kısmını da içine alan ve kullanım amacını tam bilmediğimiz 2 odalı dikdörtgen bir mekân yapılmıştır. Bu mekân, M.S. 7. yy. depremi arkasından kentte kalan çok az sayıdaki çiftçi aileler tarafından kullanılmış olabilir. Kuzey Kilisesi'nde yer radarı ile tespit edilen plan, kazılarla doğrulanmıştır. Alanında yoğun olarak Korinth Tapınağı'na ait mermer mimari bloklar görülmesine rağmen, kilisenin bu tapınağın üzerine inşa edilmediği ortaya konmuştur.

M.S. 494 yılı depremi arkasından inşa edildiği kazı çalışmaları sonunda tespit edilen Kuzey Bazilikası'nın apsis kısmında *synthronon* (oturma basamakları) kısmının taştan yapıldığını gösterecek herhangi bir bulguya rastlanmadığından, ahşaptan yapıldığı düşünülebilir. Yine kazı çalışmalarında naos içinde templanolu altar odası, kiborion, ambon kürsüsü ile ilgili herhangi bir veri ele geçmemiştir. Ana apsis önünde ve ortada yapılan sondaj, tabanın mermer plakalarla kaplı olduğunu göstermiştir. Ancak ele geçen çok az sayıdaki kaplama parçaları da duvarların mermer kaplama olmadığı ve sade olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Bu haliyle yapı ahşap çatılı ve kiremit örtülü sade bir yapıdır. Duvarlarında kullanılan kesme taş travertenler, yakınlarda yer alan Roma İmparatorluk Dönemi yapı ya da yapılarından alınarak kilisede devşirme mimari malzeme olarak kullanılmıştır. Ana duvarlar üzerine yatay atılan ahşap hatıllar ve üzerine yapılan çatı ile üst örtü oluşturulmuş olmalıdır. Kilisenin bu kadar sade olması ve işlevine uygun yapılmasının en önemli nedeni, M.S. 494 yılı depremi arkasından Laodikeia antik kentinin eski ekonomik gücünü hızlı bir şekilde kaybetmesinden kaynaklanmaktadır.

Yer radarı taramaları kilisenin yanında ve onunla bağlantılı bir vaftizhaneye sahip olmadığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan kilisenin bir avluya (atrium) sahip olmaması ve sadece dar narteksi olması nedeniyle, buraya gelenlerin kiliseye girmeden önce temizlik için Erken Bizans Dönemi'nde olması gereken çeşme (*kantharos-krenephiale*) sorununun, doğuda duvar dışında yer alan, iki nişli çeşmeyle çözüldüğünü ortaya koyabilir¹⁸. Ancak kilisedeki en büyük talihsizlik, 1990 yılına kadar taş ocağı olarak kullanılması ve tüm blokların temel bölümüne kadar sökülerek taşınmış olmasıdır. Temelin ise küçük çay taşı, kırılmış küçük traverten moloz parçaları ile kireç harçtan yapılmış olmasından dolayı taşınmasına gerek duyulmamıştır. Ana apsisin tabanı altından geçen künk sistemi kuzeyde yer alan ve *prothesis* yani ayine hazırlık mekânına uzanmaktadır. Apsis içinde duvar yanında görülen künkler ise duvarın dışındaki niş içinde yer alan iki çeşmeye su sağlayan sistemle ilişkili olmalıdır.

Erken Bizans Dönemi kiliseleri genel olarak değerlendirildiğinde; Büyük Constantinus (M.S. 306-337) Dönemi öncesinde yapılmaya başlayan kilise mimarisi ile ilgili değişikliğe uğramayan özgün kalıntı ele geçmemiş ancak günümüze az sayıda yazıtlar ve yazılı kaynaklar ulaşabilmiştir¹⁹. Hıristiyanlık âleminin dini amaçlı kutsal ibadet mekânları olan kiliseler, asıl ana form ve çeşitliliğini Büyük Constantinus (M.S. 306-337) Dönemi'nde almıştır²⁰. Yunancada *basilike stoa* "krali salon", Latince *basilica* kelimesinden türetilen ve uzunlamasına en az üç nefli

¹⁸ Phiale için bkz. Kazhdan (Ed.), A. P., The Oxford Dictionary of Byzantium 3, New York, 1991, s. 1647-1648.

¹⁹ Koch, G., Erken Hıristiyan Sanatı (Çev. A. Aydın), İstanbul, 2007, s. 19-28.

²⁰ Ayrıntılar için bkz. Koch, G., a.g.e., s. 28-98.

olan, orta nef daha geniş ve ışık alacak şekilde pencere bölümüyle yükseltilen, giriş kısmı ve karşısında altar odası yer alan yapılar, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde basilica "kilise"yi ifade etmek için kullanılmıştır²¹.

Komşu kent Hierapolis'te yer alan ve M.S. 6. yy.'a tarihlenen görkemli Katedral, bazilikal planlı üç nefin sonunda yer alan apsisli *synthronon* ve *pastoforion* odaları ve dar narteksiyle, Laodikeia Kuzey Bazilikası'na benzetilmektedir²². Yine Hierapolis'te yer alan ve M.S. 6. yy. ortalarına tarihlenen Payandalı Kilise aynı plan şemasını yansıtmakta olup, tek fark apsisli *synthronon*'un iki yanında yer alan *pastoforion* odalarının enine dikdörtgen planlı oluşudur²³. Dar narteksli bazilikal plan M.S. 6. yy.'a tarihlenen Hierapolis Tiyatro Üstü Kilisesi'nde de görülmektedir²⁴. Hierapolis'te M.S. 3. yy.'da yapılan Hamam, M.S. 5. yy.'ın birinci yarısında caldarium kısmına apsis eklenerek üç nefli bazilikal planlı kiliseye dönüştürülmüştür²⁵. Laodikeia ve komşu kent Hierapolis'te yer alan Erken Bizans Dönemi kiliselerinde bazilikal plan şemasının yaygın olarak tercih edildiğini göstermektedir.

Amorium'da M.S. 5. yy. sonu, 6. yy. başlarına tarihlenen Aşağı Şehir Kilisesi, bazilikal planlı oluşu, *synthronon*'un iki yanında yer alan *pastoforion* odaları ve dar narteksiyle, Laodikeia Kuzey Kilisesi'nin plan şemasını yansıtmaktadır²⁶.

M.S. 4. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen ve daha sonra 6. yy. eklentileri yapılan Efes Piskoposluk Kilisesi, bazilikal planlı oluşu, *synthronon*'un iki yanında yer alan *pastoforion* odalarıyla, Laodikeia Kuzey Bazilikası plan tipini yansıtmaktadır²⁷.

Laodikeia Kuzey Bazilikası ile benzer tipte olan, Karia Bölgesi'nde Lagina Hekate Temenosu içinde tapınak ile altar arasına yapılan üç nefli-apsisli ve dar narteksli bazilika, M.S. 4. yy.'ın 2. yarısı ile M.S. 6. yy. arasında tarihlenmiştir²⁸. Aynı plan tipi, M.S. 5.-6. yy.'a tarihlenen ve Kilikia Bölgesi'nde yer alan Pazarlı Dağı Bazilikası²⁹, Uzuncaburç, Kanlıdivane (Kanytella), Tapureli A ve C ile Korykos Kuzey Bazilikalarında da görülmektedir³⁰. Bu bölgede hac merkezi olarak öne çıkan ve M.S. 5. yy. sonuna tarihlenen Alahan Manastırı içindeki Batı ve Doğu Kiliseleri de sayılabilir³¹. M.S. 450 yıllarına tarihlenen Konstantinopolis Studios Bazilikası³² ve Bin Bir Kiliselerden 3 No.lu³³ ve 4 No.lu Kilise³⁴ da erken dönem bazilikal planlı kilise şemasını yansıtmaktadır.

Erken Bizans Dönemi'nde Anadolu dışında dar narteksli, üç nefli, *synthronon*'un iki yanında yer alan *pastoforion* odalarına sahip bazilikal planlı kiliseler geniş bir coğrafyada yayılım göstermişlerdir. Bunlara;

²¹ Koch, G., a.g.e., s. 39-42.

²² Arthur, P., Bizans ve Türk Dönemi'nde Hierapolis-Pamukkale (Çev. N. Fırat), İstanbul, 2006, s. 138-144, Res. 72-76; D'Andria, F., Arkeoloji Rehberi, Hierapolis (Pamukkale), İstanbul, 2003, s. 129-131, Res. 112-113.

²³ Arthur, P., a.g.e., s. 145-148, Res. 77-78; D'Andria, F., a.g.e., s. 198-200, Res. 174-175.

²⁴ Arthur, P., a.g.e., s. 152-154, Res. 81; D'Andria, F., a.g.e., s. 182-183, Res. 157.

²⁵ Arthur, P., a.g.e., s. 100-101, Res. 40-41; D'Andria, F., a.g.e., s. 62-66, Res. 35-38.

²⁶ Lighfoot, C. – Lightfoot, M., Anadolu'da Bir Bizans Kenti Amorium (Çev. M. Lightfoot), İstanbul, 2007, s. 82-104.

²⁷ Russo, E., "Die Bischofskirche von Ephesos", Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ 3, Ankara, 2009, s. 1-12, Abb. 1-34.

²⁸ Sezgin, T. – G. Öztaşkın, "Lagina Hekate Temenosundaki Bizans Bazilikası", A. Tırpan, "Mengefi, Belentepe, Börükçü, Lagina 2008 Yılı Çalışmaları" içinde, 31. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (25-29 Mayıs 2009 Pamukkale Üniversitesi-Denizli), baskıda. Lagina Hekate Temenosu Bizans Bazilikası'nda ana apsis içinde yer alan *synthronon* için altarnın basamaklarından yararlanılmıştır.

²⁹ Hoddinott, R. F., Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia, London, 1963, s. 207, Fig. 133.

³⁰ Hill, S., The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria, Hampshire: Variorum Press, 1996; 144-146, 179-180, 246, 248, 252-253; Koch, G., a.g.e., s. 61.

³¹ Koch, G., a.g.e., s. 44-45, 97-98, Res. 20, 68, Lev. 7/1; Mango, G., Bizans Mimarisi "Byzantine Architecture, 1974" (Çev. M. Kadiroğlu), Ankara, 2006, s. 60-61, Res. 52.

³² Mango, G., a.g.e., s. 50-55, Res. 45-46; Hoddinott, a.g.e., s. 43-44, Fig. 25.

³³ Hoddinott, a.g.e., s. 198-199, Fig. 121.

³⁴ Hoddinott, a.g.e., s. 39-40, Fig. 18.

Balkanlarda Bulgaristan'da Pirdop Bazilikası³⁵, Radinovac yakınında Kalaja Kilisesi³⁶, Prokuplje Kilisesi³⁷, Prizren Kasabası'nda Kutsal Melek Kilisesi³⁸, Selanik Akheiropoietos Bazilikası³⁹, Kuzey Suriye'de Tuemanin ve Ruweha Kiliseleri⁴⁰, Kuzeybatı Suriye'de Refasa Kiliseleri⁴¹ örnek verilebilir.

Laodikeia antik kentinde kazısı yapılan Bazilikal planlı Kuzey Kilisesi plan tipi bakımından, Kuzeybatı Bazilikası ile aynıdır⁴². Kuzeybatı Bazilikası'nın da M.S. 5. yy.'da yapıldığı ve 7. yy. başında kentin terk edilmesine kadar kullanıldığı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Laodikeia Bazilikal planlı Kuzey Kilisesi kentin Erken Bizans Dönemi'nde dinsel kimliğini ön plana çıkaran yapılardan biridir⁴³. Diğer taraftan; yapının devşirme kesme traverten blok duvar örgülü, kırma ahşap çatılı ve kiremit örtülü, dikdörtgen planlı dar narteksli, ortadaki üstte aydınlatma pencere, daha geniş ve yüksek üç nefli, neflerin sonunda apsisli *synthronon* ve iki yanında *pastoforion* odalı olması, Erken Bizans Dönemi'nde (M.S. 6. yy.) bölgede yaygın görülen bir tipi yansıtır. Bu tarihlmeyi kazılarda ele geçen damgalı Geç Antik Çağa ait unguentarium parçası da teyit etmektedir (Res. 10)⁴⁴. Bronzdan yapılmış, uç kısımları delikli olan iki haç kolu parçaları da kilise ile ilişkilidir (Res. 11). Kazılarda bu alanda ele geçen M.S. 4. yy. sikkeleri, kilisenin tarihlenmesine ışık tutacak katmanlardan gelmemiştir. Yapının sade ve tek safhalı oluşu, M.S. 494 yılı depremi arkasından yapıldığını ve M.S. 7. yy. başında meydana gelen İmparator Focas (M.S. 602-610) Dönemi depreminde yıkıldığını, kazı verileriyle ortaya koymaktadır. Laodikeia Kuzey Kilisesini diğer benzerlerinden ayıran en önemli özelliği, doğu tarafta dış duvarında iki adet çeşmenin oluşudur.

³⁵ Hoddinott, a.g.e., s. 207, Fig. 132.

³⁶ Hoddinott, a.g.e., s. 193-194, Fig. 103.

³⁷ Hoddinott, a.g.e., s. 196-197, Fig. 105.

³⁸ Hoddinott, a.g.e., s. 202, Fig. 127.

³⁹ Mango, G., a.g.e., s. 55, Res. 47.

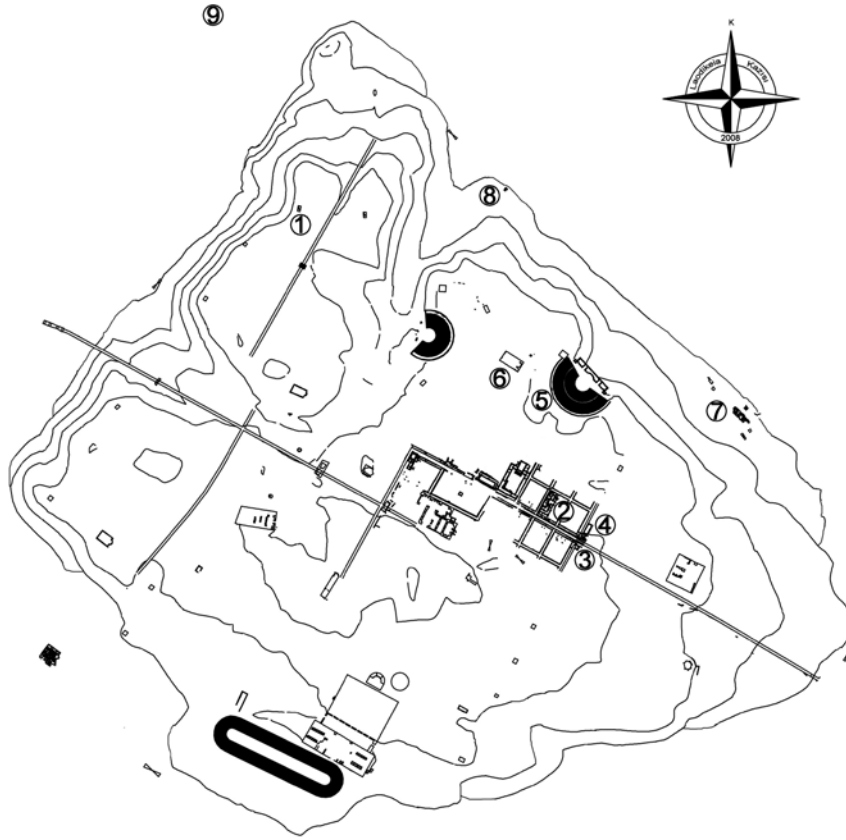
⁴⁰ Hoddinott, a.g.e., s. 39-40, Fig. 17ab.

⁴¹ Koch, G., a.g.e., s. 87-88, Res. 61, Lev. 8/2.

⁴² Şimşek, C., a.g.e., 2007, s. 271-277, Res. 94a- f, 95a-d; Gelichi, S. – Negrelli, C., a.g.m., s. 134-148, Fig. 12-33; Tav. XXI.

⁴³ Kentin Erken Bizans Dönemi'nde dinsel yönünü mimari dışındaki buluntularla ön plana çıkaran, unguentariumlar ve ampullaların yoğunluğudur (bunlarla ilgili bkz. Şimşek, C. – Duman, B., "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", Olba XV, 2007, s. 73-91, Fig. 3-35; Şimşek, C. – Duman, B. "Laodikeia'da Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumları", Adalya X, 2007, s. 286-303, Res. 2-22).

⁴⁴ Laodikeia'da ele geçen Geç Antik Çağ Unguentariumları için bkz. Şimşek, C. – Duman, B., "Laodikeia'da Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumları", Adalya X, 2007, s. 286-303, Res. 2-22.

Res. 3 Kazı çalışmaları sonunda Kuzey Bazilikası'nın havadan görünümü.

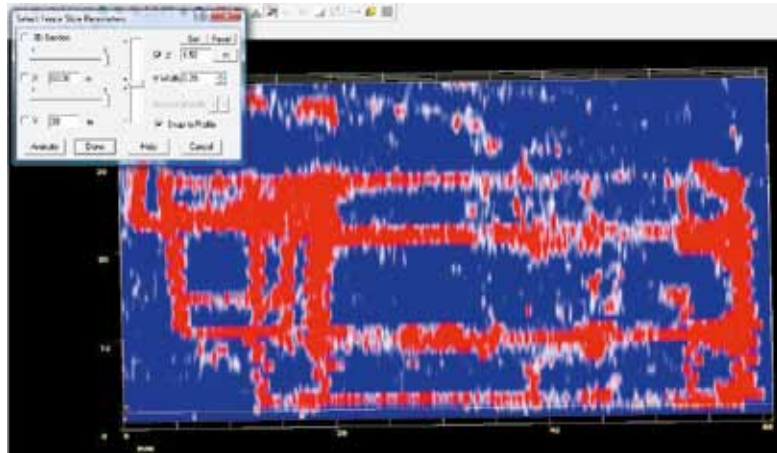
Res. 4 Kuzey Bazilikası; doğuda duvar dışında nişler, synthronon ve iki yanında yer alan pastoforion odaları.

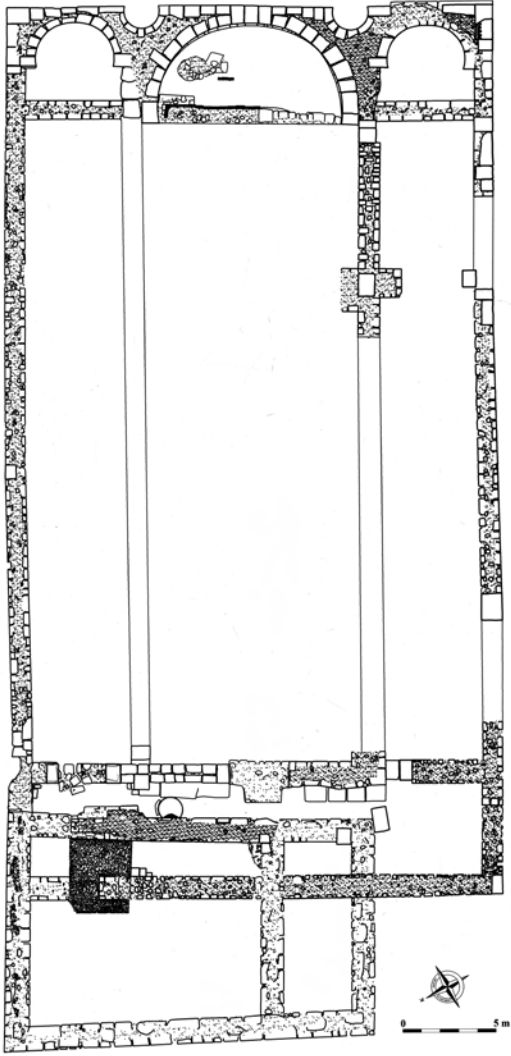
Res. 5 Kuzey Bazilikası'nda synthronon içinden geçen pişmiş toprak boru hattı.

Res. 6 Kuzey Bazilikası; narteks kısmı ve sonradan eklenen iki bölümlü mekan.

Res. 7 Kuzey Bazilikası'nın yer radarı ile çıkarılan planı.

Res. 9 Kuzey Bazilikası'nın çatı sistemine ait atölye damgalı kiremit parçası.

Res. 10 Kuzey Bazilikası kazılarında bulunan pişmiş toprak damgalı unguentarium parçası.

Res. 11 Kuzey Bazilikası kazılarında bulunan bronz haç kolu parçaları.

Res. 8 Kuzey Bazilikası'nın kazı sonunda çıkarılan planı.

Res. 12 Kuzey Bazilikası ve Korinth Tapınağı'na ait mermer mimari blokların havadan görünümü.